

PODACI I INFORMACIJE

Obrada podataka

Pod obradom podataka podrazumeva se proces kojim se podaci transformišu tako da se od nekog početnog skupa ulaznih podataka dobije novi izlazni skup podataka. Tako se recimo mogu sabrati visine (težine) niza osoba, pa kada se takav zbir podeli sa brojem osoba čije su visine (težine) sabrane dobijamo informaciju o prosečnoj visini (težini) tog skupa osoba. Može se reći da smo obradom podataka o visinama (težinama) kao rezultat dobili jednu novu informaciju (podatak). Zapravo svaka obrada podataka i ima za cilj dobijanje nove informacije koja je “sakrivena” u ulaznim podacima.

Proces obrade podataka možemo slikovito prikazati sledećim dijagramom:

Slika 3.1 Proces obrade podataka

Podrazumeva se, naravno, da se obrada podataka vrši u kompjuterima. Podaci se mogu u kompjuterima obrađivati na više načina u zavisnosti od uslova pod kojima se obrada vrši.

Ako se obrada vrši na taj način što se podaci najpre prikupljaju, prilagođavaju za kompjutersku obradu, unose u kompjuter i obrađuju tek kada su svi podaci prikupljeni, onda takvu obradu podataka nazivamo **batch** (beč) obradom. To je slučaj sa raznim statističkim obradama, kao i obradama plata u nekom preduzeću, obradama računa za električnu energiju, TV pretplatu i slično. Trajanje ovakve obrade može biti i više sati rada kompjutera.

Ako se obrada vrši odmah nakon unosa podataka onda kažemo da se radi o **on-line** obradi. To je slučaj recimo sa bankarskim transakcijama kada podižete (ili ulažete) gotovinu sa vašeg računa, plaćate kreditnom karticom ili rezervišete mesto u avionu (ili pozorištu). Kod takvih obrada se ne može čekati na prispeće svih podataka, već se obrada vrši redosledom kako podaci pristižu. Trajanje obrade može biti nekoliko sekundi (ponekad i minuta).

Postoje slučajevi kada se podaci moraju obraditi za veoma kratko vreme (ispod 1 sekunde ili čak za hiljaditi deo sekunde). Za takve obrade kažemo da se odvijaju u realnom vremenu (**real-time**). Primeri takve obrade su razne vrste upravljanja robotima, automatskim pilotima, hirurškim zahvatima i sl. Takve su obrade često povezane i sa visokim rizicima po bezbednost ljudi i/ili njihove imovine.

A kakvi se sve podaci mogu obrađivati? Kakve sve oblike podataka znamo?

Vrste podataka i način kodiranja

Podaci i informacije imaju dve važne karakteristike: formu i sadržinu. Forma je oblik u kojem se podaci pojavljuju a sadržina je njihovo značenje. Uobičajene i najrasprostranjenije forme podataka su slova, brojevi, zvuk, slika, video zapis. To su forme prepoznatljive

čovjeku. Čovjek može da prepozna i neke druge forme podataka koje prima i drugim čulima kao što su dodir, miris, ukus, temperatura. Ali u prirodi postoje i druge fizičke karakteristike materije i prostora koje su moguće forme podataka kao što su električni i magnetni signali, bio-energetski signali da pomenemo samo neke od njih, a koje čovjek ne može direktno da opaža čulima. U takvim slučajevima instrumenti za merenje preuzimaju ulogu čula.

Naša dalja pažnja biće usmerena samo na standardne forme podataka koje su najčešće u upotrebi, mada se taj skup stalno širi novim formama.

Značenje podataka predstavlja drugu njihovu važnu karakteristiku. Jedan te isti podatak može imati različita značenja, u zavisnosti od interpretacije, kako smo to već videli.

Kakvu ćemo interpretaciju pridružiti nekom podatku? Najčešće je interpretacija povezana sa kontekstom u kojem se podatak nalazi. Mi se ovde nećemo baviti značenjima podataka već samo njihovom formom i mogućnostima transformacije podataka iz jedne forme u drugu, kao i kombinovanjem podataka u cilju dobijanja novih informacija onako kako to prikazuje gornji dijagram.

Numerički podaci - brojevi

Brojevima se izražavaju kvantifikatorska svojstva objekata i procesa. Brojevima prikazujemo cene, količine, fizičke veličine (visine, težine, temperature, itd.) kao i razne druge merljive podatke. Brojevima se mogu modelirati i veoma složene prirodne i društvene pojave i procesi. Statistički pokazatelji su dobar primer za upotrebu brojeva pri analizi prirodnih i društvenih fenomena. Aritmetika je oblast matematike koja se bavi osnovnim karakteristikama brojeva. Tokom razvoja matematike uvedeno je više vrsta brojeva, od prirodnih brojeva (0,1,2,3...), celih brojeva (...-2,-1,0,1,2,...), racionalnih brojeva (razlomaka, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, ...), pa sve do kompleksnih brojeva ($2 + 3i$). Za nas su najinteresantniji celi i decimalni brojevi kao brojevi koji se najčešće koriste u praksi.

Dekadni brojni sistem

Brojevi se mogu zapisivati na više načina. U svakodnevnoj upotrebi je tzv. dekadni brojni sistem gde se za zapisivanje brojeva koristi deset cifara (0,1,2,3,4,5,6,7,8,9), pa otuda i ime dekadni (deka na grčkom znači deset).

U dekadnom sistemu se recimo zapis 327 tumači kao broj: tri stotine dvadest sedam. To se može i ovako prikazati:

$327 = 3 \times 100 + 2 \times 10 + 7$ (tri puta sto plus 2 puta deset plus 7), ili ovako:

$327 = 3 \times 10^2 + 2 \times 10^1 + 7 \times 10^0$ (tri puta deset na kvadrat plus dva puta deset na jedan plus 7 puta deset na nula), pa zato kažemo da je ovo pozicioni brojni sistem jer vrednost cifre zavisi od mesta na kojem se cifra nalazi u broju.

Decimalni brojevi pored cifara koriste i decimalni zarez kojim se razdvaja celi broj od broja koji označava deo celog. Tako recimo broj 1835,346 označava broj koji ima 1835 celih i dodatak od 346 hiljaditih delova celog ($346/1000$). U kompjuterskim aplikacijama decimalni zarez se često zamenjuje decimalnom tačkom tako da se gornji broj može zapisati i kao 1835.346.

Binarni brojni sistem

Brojevi se mogu zapisivati sa različitim brojem cifara. U kompjuterskim naukama u upotrebi su pored dekadnog još i binarni, oktalni i heksadecimalni brojni sistemi.

Binarni brojni sistem koristi samo dve cifre: 0 i 1. Ovaj sistem je pogodan za komjutere zbog tehnologije njihove izrade i tzv. Bulove algebre na kojoj se zasniva kompjuterska tehnika. Slično kao i kod dekadnog sistema brojevi se zapisuju ciframa 0 i 1, a vrednost cifre zavisi od njene pozicije u broju.

Tako na primer, binarni broj 10011 zapravo ima sledeću vrednost:

$$10011 = 1x2^4 + 0x2^3 + 0x2^2 + 1x2^1 + 1x2^0$$

Ili u dekadnom obliku $1x16 + 0x8 + 0x4 + 1x2 + 1x1 = 19$ (devetnaest).

Gornji primer pokazuje kako se vrši konverzija iz binarnog u dekadni brojni sistem. Potrebno je, zanači, samo svakoj cifri binarnog broja pridružiti njenu vrednost u zavisnosti od pozicije i sabrati.

Obrnute konverzija, iz dekadnog u binarni oblik se može izvršiti sledećim postupkom:

1. Broj koji se konvertuje podeliti sa 2.
2. Rezultat deljenja zapisati ispod broja koji se konvertuje.
3. Ostatak pri deljenju (koji može biti samo 0 ili 1) zapisati sa strane.
4. Ponoviti korake 1-3 sve dok rezultat deljenja ne bude jednak 0.
5. Ostatke pri deljenju (nule i jedinice) poredjati jedne za drugim u redosledu od poslednjeg do prvog izračunatog ostatka.

Gornji postupka ilustrujmo na primeru konverzije broja 213 i binarni oblik.

213 podeljeno sa 2 daje rezultat 106 i ostatak 1
106 podeljeno sa 2 daje rezultat 53 i ostatak 0
53 podeljeno sa 2 daje rezultat 26 i ostatak 1
26 podeljeno sa 2 daje rezultat 13 i ostatak 0
13 podeljeno sa 2 daje rezultat 6 i ostatak 1
6 podeljeno sa 2 daje rezultat 3 i ostatak 0
3 podeljeno sa 2 daje rezultat 1 i ostatak 1
1 podeljeno sa 2 daje rezultat 0 i ostatak 1

Dakle, 213 dekadno je isto što i 11010101 binarno.

Heksadecimalni brojni sistem

Heksadecimalni brojni sistem ima 16 cifara (hekza na grčkom znači šestnaest).

Pored deset cifara koje su preuzete iz dekadnog sistema heksadecimalni sistem koristi i slova A,B,C,D,E i F. To je takođe pozicionin brojnin sistem sa ciframa: 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9,A,B,C,D,E,F, gde cifre 0-9 imaju uobičajene vrednosti a A,B,C,D,E i F vrednosti 10,11,12,13,14, i 15 redom.

Tako je, na primer, heksadecimalni broj 4A2 zapravo:

$$4A2 = 4 \times 16^2 + 10 \times 16^1 + 2 \times 16^0 \quad (\text{setite se da A ima vrednost } 10, \text{ otuda } 10 \times 16^1)$$

Dakle 4A2 heksadecimalno ima vrednost 1186 ($1024 + 160 + 2$).

Konverzija iz dekadnog u heksadecimalni oblik (i obrnuto) vrši se analogno kao kod binarnih brojeva.

Međutim, konverzija iz binarnog u heksadecimalni oblik (i obrnuto) je mnogo jednostavnija.

Recimo da želimo da heksadecimalni broj 4A2 (iz gornjrg primera) prevedemo u binarni oblik. Sve što treba da uradimo je da svaku heksadecimalnu cifu prevedemo u binarni oblik, kako sledi:

4A2 heksadecimalno je 100101010 binarno jer je 4 u binarnom obliku 100, A je 1010, a 2 je 10, pa kad ova tri binarna niza spojimo dobijamo 100101010.

Obrnuto, ako želimo da neki binarni broj prevedemo u heksadecimalni oblik, sve što treba da uradimo je da binarni broj razdelimo u grupe od po četiri cifre (počev od krajnje desne cifre) i svaku takvu grupu prevedemo u heksadecimalnu cifru.

Na primer binarni broj 1000101010101110100100111 koji na prvi pogled izgleda zastrašujuće dugačak, lako se prevodi u heksadecimalni zapis.

Najpre broj razdelimo u grupe od po četiri cifre. Dobićemo sledeći niz:

1 0001 0101 0101 1101 0010 0111

Sada svaku grupu prevedimo u heksadecimalnu cifru:

Imamo:

1 prevodimo u 1
0001 takode u 1
0101 prevodimo u 5
0101 takode u 5
1101 prevodimo u D (13)
0010 prevodimo u 2
0111 prevodimo u 7

Pa je tako:

1000101010101110100100111 binarno jednako 1155D27 heksadecimalno.

Lako, zar ne?

Operacije sa brojevima

Brojeve možemo da sabiramo, oduzimamo, delimo i množimo. To su tzv. osnovne aritmetičke operacije sa brojevima. Već se u početnom stadijumu učenja srećemo sa ovim operacijama i naučimo kako da ih izvršavamo nad dekadno zapisanim brojevima. Ovde ćemo samo

napomenuti da se gornje aritmetičke operacije izvršavaju analognim postupcima i za binarne i heksadecimalno zapisane brojeve.

I najsloženiji matematički proračuni, najsloženije jednačine se na kraju svode na ove četiri operacije. Sve što se može izračunati izračunava se ovim operacijama. Naravno, za složene proračune imamo postupke (algoritme) u kojima se ove osnovne operacije kombinuju na različite načine da se dođe do željenih rezultata. Ali o algoritmima ćemo kasnije. O brojevima i operacijama sa brojevima za sada ovoliko.

Tekstualni podaci

Naša civilizacija je dobila ubrzan razvoj od trenutka kada je čovek počeo da zapisuje svoje misli u obliku teksta. Posebno ubrzanje je dobijeno Gutenbergovim pronalaskom štamparije kada je postalo moguće tekst umnožavati u više primeraka na ekonomičan način. Pojavom kompjutera, a posebno personalnih kompjutera i njihovim povezivanjem u globalnu mrežu (Internet) dostupnost tekstualnih informacija u obliku knjiga, časopisa i drugih tekstova postala je tako velika da su nam danas potrebni posebni pretraživači (Google na primer) bez čije pomoći bi bili izgubljeni u tom okeanu informacija, među kojima tekstualne informacije imaju značajan udeo.

Pa kako su računari u stanju da pamte tekst. Za brojeve smo već videli, koriste cifre 0 i 1. A tekst? Takođe. Kako je to moguće?

Na samom početku korišćenja računara (50-tih godina prošlog veka) napravljen je jedan šifarnik kojim su slova kodirana brojevima. Pa kada slova prevedemo u brojeve onda je lako, brojeve možemo zapisivati u kompjuterima.

Napravljeni šifarnik slova poznat je kao ASCII (American Standard Code for Information Interchange) tabela i još uvek je u upotrebi (vidi sledeću tabelu).

	0	1	2	3	4	5	6	7
0	NUL	DLE	space	0	@	P	`	p
1	SOH	DC1 XON	!	1	A	Q	a	q
2	STX	DC2	"	2	B	R	b	r
3	ETX	DC3 XOFF	#	3	C	S	c	s
4	EOT	DC4	\$	4	D	T	d	t
5	ENQ	NAK	%	5	E	U	e	u
6	ACK	SYN	&	6	F	V	f	v
7	BEL	ETB	'	7	G	W	g	w
8	BS	CAN	(8	H	X	h	x
9	HT	EM)	9	I	Y	i	y
A	LF	SUB	*	:	J	Z	j	z
B	VT	ESC	+	;	K	[k	{
C	FF	FS	,	<	L	\	l	
D	CR	GS	-	=	M]	m	}
E	SO	RS	.	>	N	^	n	~
F	SI	US	/	?	O	_	o	del

Slika 3.2 ASCII tabela

Kao što se može videti sa gornje slike ASCII tabela sadrži slova internacionalnog alfabeta (26 slova od A do Z, mala i velika), cifre znake interpunkcije i razne druge simbole, sa ili bez grafičkog prikaza.

Tako recimo veliko slovo A ima šifru 65 u dekadnom brojnem sistemu, ili 41 u heksadecimalnom.

ASCII kod je prvobitno bio 7-bitni kod (jer ima 128 znakova, a oni se mogu kodirati sa 7 binarnih cifara). Pošto je sadržao samo internacionalnu latiničnu azbuku, ovaj kod je bilo nemoguće koristiti za druge jezike i pisma (osim engleskog).

U poslednje vreme, a posebno za potrebe interneta koristi se novi tzv. UNICODE. Ovaj kod se pojavljuje u više varijanti, a UTF-16 je 16-bitna varijanta koja pokriva 30-tak sistema za pisanje teksta na raznim jezicima.

Operacije sa tekstom

Slično kao što kod brojeva postoje osnovne operacije, tako i obrada tekstualnih podataka ima jedan skup jednostavnih operacija pomoću kojih se mogu obavljati i najsloženije operacije nad tekstovima. To su operacije nad pojedinačnim slovima u tekstu kao što su: brisanje slova, dodavanje slova, promena slova. Pomoću tih operacija moguće je izvršiti razne operacije nad celim tekstovima kao što su brisanje dela teksta, dodavanje teksta, zamena teksta drugim tekstom. Tekst procesori (MS Word, na primer) obavljaju slične operacije.

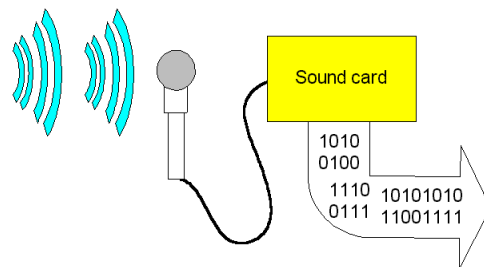
Razvojem grafike (kako na ekranima tako kod štampača) postalo je moguće prikazivati slova u raznim oblicima (fontovima), raznim veličinama i drugim tipografskim karakteristikama (boja, otisak, italik i sl.).

Danas se u kompjuterima koriste i tzv. hipertekstovi u kojima se tekst ne mora čitati linearno već se može "skakati" sa teksta na tekst u proizvoljnom redosledu sledeći takozvane hiperlinkove. A tekstualni zapisi mogu da sadrže slike, video i zvučne delove, tako da se dobija informacija obogaćena raznim vrstama i formama podataka.

Zvučni podaci

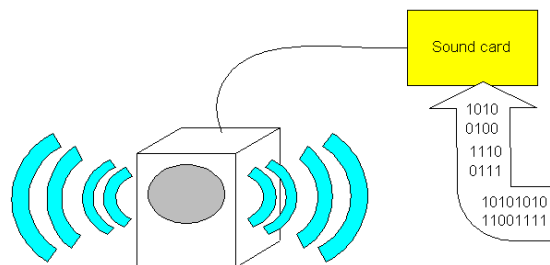
Zvuk, kao što je poznato nastaje vibracijom vazduha, pa kada se ta vibracija prenese do naše bubne opne, ona vibrira u istom ritmu i proizvodi signal koji naš mozak interpretira kao zvuk.

Kako zvuk registruju, pamte i reprodukuju kompjuteri? Znamo da su mikrofoni i zvučnici standardni deo periferije naših PC-ja. No kako se zvuk pamti u kompjuteru? Opet pomoću brojeva. Pošto je zvuk vibracija vazduha, ta se vibracija u mikrofону (slično kao u našoj bubnoj opni) pretvara u električni signal kako je to ilustrovano na sledećoj slici.

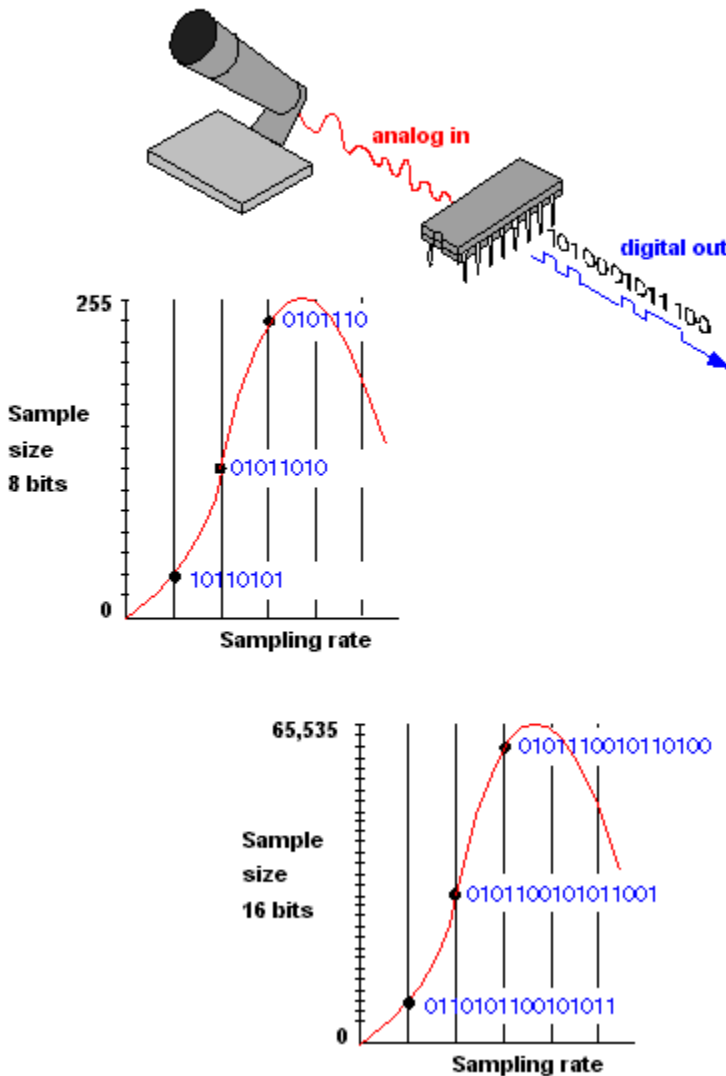
Slika 3.3 Registrovanje zvuka

S druge strane, reprodukcija zvučnog signala se odvija tako što se brojevi kojima je registrovan zvuk pretvaraju ponovo u električna signale kako to prikazuje sledeća slika.

Slika 3.4 Reprodukcija zvuka

Konverzija iz zvuka u brojeve (i obrnuto) vrši se tako što se analogni električni signali sempliraju (digitalizuju) na način ilustrovan sledećom slikom.

Slika 3.5 Digitalizacija zvuka

Zvučni podaci (govor, muzika) se mogu takođe obrađivati. I kod njih postoji jedan skup osnovnih operacija: brisanje dela zvučnog zapisa, dodavanje zvučnog zapisa, izmena zvučnog zapisa. Pomoću takvih operacija moguće je izvršiti veoma složene transformacije zvučnih zapisa i postići razne zvučne efekte.

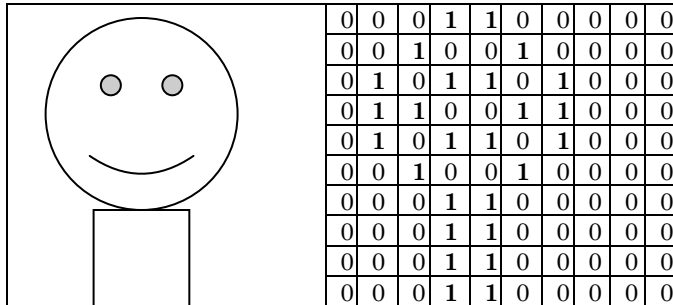
U praksi se koristi više načina digitalizacije i zapisivanja zvučnih podataka. Kompjuterski fajlovi u kojima se nalazi zvuk mogu imati razne ekstenzije kao što su wav, mp3, aud, midi, da pomenemo samo neke od najpoznatijih.

Grafika - slika - video

Jedna slika vredi hiljadu reči kaže kineska poslovice. Vuzuelne informacije su veoma pogodne za čoveka. Zato kompjuterska tehnologija posebnu pažnju poklanja ovoj vrsti podataka. Svedoci smo stalnog razvoja u ovoj oblasti, gde postoji tendencija da se preko video tehnologija objedine svi komunikacioni kanali (TV, komputeri, novine) u jedinstven sistem multimedijalne prezentacije podataka i informacija.

Kako se slika (nepokretna i pokretna) registruje, memoriše i reprodukuje u kompjuterima? Brojevima, ponovo.

Sledeća slika ilustruje proces digitalizacije crno-bele fotografije.

Slika 3.6 Digitalizacija slike

Proces se može opisati ovako: Originalna slika se pretvara u “mozaičku” verziju, gde svaki kamen u mozaiku predstavlja crnu ili belu površinu. Onda se mozaik konveruje u nizove 0 i 1 tako da 0 odgovara belom a 1 crnom kamačku. Na kraju se te serije 0 i 1 zapisuju u memoriji kompjutera.

Reprodukcija je obrnut proces: Svaka 0 i 1 iz memorije se na ekranu monitora prikazuje kao svetla (bela) ili tamna (crna) tačka. Svaki monitor se zapravo i sastoji od određenog broja vertikalnih i horizontalnih linija koje se sastoje od određenog broja tačaka (piksela). Ovde se matematička definicija linije razlikuje od praktične definicije. Dok se matematička linija sastoji od beskonačnog niza tačaka, linija na monitoru ima konačan broj takvih tačaka (broj verikalnih i horizontalnih tačaka na ekranu nazivamo rezolucijom ekrana).

A kako pamtimo sliku koja nije crno bela? Umesto da svaku tačku pamtimo pomoću 0 ili 1, pamtićemo boju tačke. Iz teorije boja poznato je da se svaka boja može dobiti kombinacijom tri osnovne boje (crvene, zelene i plave). Na engleskom, Red, Green, Blue (RGB). Dakle ako za svaku osnovnu boju uzmemo jedan bajt memorije onda možemo svaki piksel “obojiti” sa jednom od 256x256x256 boja.

Slično, ako umesto kolora želimo sliku sa tonovima sivog možemo svakom pikselu pridružiti jedan bajt kojim se opisuje jedan od 256 nivoa sivog.

A šta ako imamo pokretnu sliku (video zapis)? Pa nije problem, potrebno je samo pamtiti više uzastopnih slika u jednoj sekundi. Kod klasičnih filmova sa filmskom vrpcom uobičajeno je da se prave 24 slike u sekundi, kod kompjutera taj broj je obično 36 pa je zato kompjuterska slika stabilnija.

Naravno memorisanje slike, a posebno video zapisa zahteva veliku količinu kompjuterske memorije, mnogo veće nego za zvuk, a naročito veliku u odnosu na tekst i brojeve.

I sliku (kao i video) je moguće obrađivati. Osnovna operacija je ovde promena karakteristika piksela (boje, osvetljaja, kontrasta).

Postoji takođe, mnogo načina digitalizacije slike (i vide-a). Najpoznatiji formati zapisa su bmp, jpg, png, pic, tiff itd.

Pitanja

1. Kako se podaci razlikuju od informacija?
2. Nevedite osnovne operacije koje su prisutne u informacionim sistemima?
3. Od kojih se komponenti sastoji informacioni sistem? Šta sve IS uključuje?
4. Navedite neke od operacija koje se mogu vršiti nad podacima?
5. Navedite bar tri vrste podataka.
6. Navedite najčešće korišćene osnovne tipove podataka u programskim jezicima.
7. Definišite podatke tipa bool(ean).
8. Koliko je heksadecimalno 7F u dekadnom sistemu?
9. Koliko bajtova je potrebno za predstavljanje jednog slova u ASCII kodu? A u Unicode-u.
10. Zašto služi kompresija zvučnih signala?
11. Navedite bar dva formata zvučnog zapisa.
12. Navedite bar tri formata za memorisanje slike.

[Toy Story](#) (1995) bio je prvi potpuno kompjuterski napravljen film.
Izvor: Wikipedia